

Дьяченко В.В.

ст. викладач кафедри "Мистецьких технологій" НАКККіМ

ТЕОРІЯ ФОНОКОМПОЗИЦІЇ ЯК МИСТЕЦЬКА ТЕХНОЛОГІЯ

Анотація. Дане дослідження вивчає поняття фонокомпозиції, фонографії, композиції, принципи застосування поняття «композиції» як мистецької технології в звукорежисурі і розкриває сенс роботи звукорежисера як мистецької діяльності.

Ключові слова: звукорежисер, звукорежисура, мистецька технологія, фонокомпозиція.

Аннотация. Дьяченко В.В. Теория фонокомпозиции как технология искусства. Данное исследование изучает понятия фонокомпозиции, фонографии, композиции, принципы применения термина «композиция» как технологий искусства в звукорежиссуре и раскрывает смысл работы звукорежиссёра как деятельности в искусстве.

Ключевые слова: звукорежиссер, звукорежисура, художественная технология, фонокомпозиция.

Annotation. D'yachenko V.v. Theory of fono composition as technology of art. The given research studies concepts of a phonocomposition, phonography, principles of application of concept "composition" in sound direction and opens sense of work of the sound producer as activity in art.

Keywords: sound music, sound art image, sound – director, phonocomposition

Постановка проблеми. З позицій наукового аналізу проблема створення фонограм не зовсім розкрита. Вже більше ніж півстоліття фахівець звукорежисер має змогу впливати на якісні характеристики фонограм за допомогою технологій, що називаються сьогодні як мистецькі. І сам процес невпинно розвивається та покращується за рахунок впровадження комп'ютерного програмного забезпечення, нових якісних характеристик звукового обладнання. З'являються нові засоби художньої виразності. Спеціаліст із аудіо впевнено займає свою нішу серед композитора, виконавця і слухача та впливає повністю на кінцевий результат і художню, якісну характеристики звучання звукової передачі або музичного твору.

Поняття фонокомпозиція пропонується автором як гіпотеза, в якій підтверджуються спроби об'єднання всіх технічних процесів в створенні фонограми від запису до зведення й майстерінгу під одне поняття, яке в повній мірі може передати мистецьке значення всіх дій звукорежисера, спрямованих на вирішення художніх задач. Логіка в дослідженні даного словосполучення витікає з аналізу термінів фонографія, фонограма і композиція.

Результати дослідження. Фонограма як творчий продукт, є результатом діяльності звукорежисера, продюсера, композитора, аранжувальника або виконавця, які використовують сучасні технології для його створення. За допомогою обладнання або програмного забезпечення можливо здійснити запис, відтворити, згенерувати, синтезувати певний звуковий матеріал, який після кінцевого доведення до фінальної форми (зведення), перетвориться на звуковий твір, фонограму, яка є об'єктом авторського права [6]. За законом України «Про авторське право і суміжні права» фонограма визначається як «звукзапис на відповідному носії (магнітній стрічці чи магнітному диску, грамофонній платівці, компакт-диску тощо) виконання або будь-яких звуків, крім звуків у формі запису, що входить до аудіовізуального твору. Фонограма є вихідним матеріалом для виготовлення її примірників (копій)». Звукорежисер або особа яка виробляє дану фонограму за даним законом прирівнюється до виробника фонограми: «виробник фонограми – фізична або юридична особа, яка взяла на себе ініціативу і несе відповідальність за перший звукзапис виконання або будь-яких звуків» [6]. Тож, виконавець, який виконує свій твір також прирівнюється до виробника фонограм, який має невиключні права на свої композиції.

Терміни фонограма та фонографія мають одне спільне слово – фон, звук. Фонограма, від грецької *phōnē* – звук, голос і *gramma* – запис, письмовий знак [3, стор. 1428]. Тобто, поняття фонограма розшифровують як звукзапис. Поняття фонографія складається із частини «фон – звук» та частини *grapho*, від грецької писати, зображати, пояснюється як процес запису звукових коливань на носії і також існує як теорія розташування звукових квазі об'єктів у просторі фонограми [5]. На думку Дінова, звукорежисера і викладача, фонографія, як графічна візуалізація предметів, в даному випадку є теорією розташування звукових об'єктів в просторі фонограми, а фонографічна композиція є

Надійшла до редакції 22.03.2012

тим інструментом або предметом над яким виконує певні дії звукорежисер, завдання якого є сформувати певний художній образ із набору звукових доріжок в процесі зведення. Сьогодні ідея візуалізації звукових об'єктів (тобто слухової та звукової наочності) в просторі фонограми, як навчальна і теоретична база в звукорежисурі отримує свій розвиток в Росії, Європі, США.

Використовуючи метод запозичення із таких мистецтв як музика, архітектура, живопис та література, можемо скласти попереднє уявлення про те, які функції та якості може внести поняття композиції в звукове вирішення фонограми.

Тож для початку коротко розглянемо декілька визначень поняття композиція.

За літературною енциклопедією за редакцією Фріче, В. М. і Луначарського, А. В., композиція – означає від латинського «componere» – складати, будувати [10] – це визначення дає фундамент, структуру для композиції.

За професором Горкіним, композиція означає створення музичного твору, в архітектурі та живописі – поєднання окремих частин твору в художнє ціле; або побудова художнього твору, організація, структура форми твору [9]. Спираючись на дану теорію ми складаємо елементи композиції, спираючись на фундамент, структуру, стиль твору.

Роздивляючись літературну енциклопедію Зунделовича Я. знаходимо думку про те, що композиція це також сукупність прийомів, які створюють загальний малюнок, порядок частин, переходи між ними, що призводить до створення деякої складної єдності, художнього цілого. І частини ці підпорядковуються загальному художньому задуму творця, автора [7]. Це визначення дає нам можливість казати про послідовність окремих частин і аранжування твору.

За Полевим, композиція це будова, яка залежить від змісту, характеру і призначення, що впливає на сприйняття. Композиція організує художній твір, є відображенням або інтерпретацією задуму художника, який перетворюється в образну сферу перекладену за естетичними принципами епохи, стилю, художнього напрямку, які знов таки впливають на структурні елементи композиції. «Єдність окремих елементів – побудови художньої форми (реальне або ілюзорне формування простору й обсягу, симетрія і асиметрія, масштаб, ритм і пропорції, нюанс і контраст, перспектива, угруповання, співвідношення цілого і деталей, колірне рішення і так далі). Композиція організовує як внутрішню будову твору, так і його співвідношення з навколишнім середовищем, координує його сприйняття глядачем» [15]. Також це розробка сюжетної лінії та розподілення фігур у просторі, постійні та динамічні лінії й образи, що пересікаються в просторі, часі [15]. За визначенням в художній енциклопедії Полевого ми бачимо, що композиція невід'ємна частина художнього твору. Наприклад, в музиці Моцарта дуже чітка композиційна структура творів, яка також присутня і в сучасній музиці (популярна музика, рнб й інша).

Наступне питання як технологія, яка стосується розташування звукових об'єктів в просторі фоно-

грами пов'язана із композицією. Відповідь на це дається в ще одному визначенні композиції, яке зустрічається в енциклопедії за редакцією професора Горкіна. Там вказано, що композиція – взаємозв'язок предметів, окремих фігур і компонентів твору між собою та навколишнім простором, окремих фігур і груп в просторі, ритм ліній і кольорових плям, співвідношення світла та тіні, високої та низької точки зору, горизонту [16].

А також за допомогою толкового словника Ожегова зустрічаємо наступні характеристики композиції: композиція написання і теорія музичних творів, поєднання окремих предметів в одне ціле, матеріал отриманий в результаті комбінування різних компонентів. Співвідношення та взаємне розташування частин роману, картини, симфонії, книги; матеріал отриманий в результаті комбінування різноманітних частин [14]. Тут ми знаходимо можливість використання даного терміну як дієслово та іменник (означає кінцевий результат дії).

В енциклопедії Брокгауза та Ефрона описані художні та мистецькі властивості композиції як форми твору: мистецтво відображати звуками настроїв душі, творчість та здатність створювати виразну музику, вміння вільно викладати свої думки в нотних знаках [18]; будова художнього твору, організація і зв'язок різних елементів твору, твір, що включає різні види мистецтв, учбовий предмет.

Повертаючись тепер до терміну «Фонокомпозиція» розглянемо можливість співіснування його частин «фон» і «композиція». Фонокомпозиція в перекладі прозвучить так – звукове укладання, звуковий твір тощо. Як дія, вона є процесом інтерпретації музичного художнього твору, авторської ідеї композитора, виконавцем чи звукорежисером, саундпродюсером, аранжувальником та іншими учасниками процесу роботи із музичним твором. Як предмет – є результатом певних дій звукорежисера.

Тож, якщо зібрати всі складові в одне ціле. «Фонокомпозиція» це процес створення кінцевого звукового образу радіо вистави, музичного твору і поєднання окремих звукових об'єктів, частин в художнє ціле, за допомогою таких мистецьких технологій організації й структурування форми твору:

- аудіо монтажу, розташування об'єктів в звуковому просторі музичного твору – панорамування, створення певного музичного балансу між партіями інструментів, голосів, коригування їх частотної характеристики та динамічного діапазону;
- аранжування й віртуального формування звукового простору й обсягу твору, симетрії і асиметрії сторін, масштабу й гучності, ритму і пропорції, нюансам і контрастам окремих звукових деталей, перспектива, угруповання, співвідношення цілого і деталей; розробка сюжетної лінії та розподілення фігур у просторі, постійних та динамічних ліній й образів, що пересікаються в просторі;
- матеріалу отриманого в результаті комбінування різних компонентів фонограми та їх співвідношення, взаємного розташування частин твору.

Фонокомпозиція може бути відображенням або інтерпретацією задуму композитора, який перетворюється в образну сферу перекладену звуко-режисером за естетичними принципами епохи, стилю, художнього напрямку. Частину визначення беремо за Великою Радянською Енциклопедією «прийоми та засоби композиції: послідовність, часова організація, розташування в просторі, організація в єдину форму» [15].

Вплив на засоби виразності фонокомпозиції за допомогою таких технологій:

- формування певної характеристики звучання за допомогою розташування мікрофонів під час запису музикантів;
- звукозапис окремих партій інструментів та за необхідністю декількох дублів, повторів для досягнення масивності і об'ємності звучання (в деяких стильових напрямках, наприклад важкий рок) фонограми в майбутньому;
- монтаж та структурування мультитрек сесії, кінцеве аранжування твору, повтори, зіставлення і протиставлення партій, мотив;
- процес зведення, поєднання окремих партій до одного цілого, деталізація зображуваного, підсумовуючі позначення;
- суб'єктивний погляд звукорежисера на якість або характеристику звучання того чи іншого стильового напрямку в музиці.

Звукорежисер запису музики має дуже тісний зв'язок із музичним мистецтвом. Воно як й інші види мистецтв передає відношення людини до навколишнього світу але має свої особливості. А саме по-перше й головне – це часова лінія в якій відбувається розгортання подій. Як і кіно музика оволодіває увагою людини певний час та впливає на тимчасові емоційні переживання, що формуються у певний емоційний образ твору. По-друге – це інформаційний аспект, де певний образ формується у відповідні аналогії – що можуть різнитися в залежності від психотипу людини. Третій аспект – просторова складова. Четвертий – це той що впливає на перші два – а саме композиційна будова твору. Та, що створюється композитором і передає інформаційну і емоційну складову музики за рахунок мелодії, форми, тональності твору, музичного складу виконавців тощо. Відомо, що музичне мистецтво часто відносять до часових або просторових видів мистецтва. Коли людина знаходиться в концертному залі і слухає наприклад 5-ту симфонію Чайковського, вона входить у той стан емоційного переживання звукових подій, що розгортаються та сприймає всі інструменти оркестру як одне ціле, живе що перетікає із одного стану в інший. Чи то далекі удари літавр чи поступовий рух струнних інструментів – людина сприймає звук у просторі й часі та формує собі уявлення не про звук виконавця, а саме те емоційне відчуття.

Ще одна з ліній наукового аналізу діяльності студійного звукорежисера пов'язаного із музичним мистецтвом залежить від такого поняття як «музична інтерпретація». Москаленко В. Г. у своєму дослідженні посилається на філософський енциклопедичний словник, в якому вказано: «Інтерпретація (від лат. Interpretatio – роз'яснення, тлумачення), в широкому

смыслі – фундаментальна операція мислення, надання сенсу будь-яким проявам духовної діяльності людини, об'єктивувати в знаковій чи чуттєво-наочній формі. Інтерпретація – основа будь-якого процесу комунікації, в ході якого відбувається тлумачення намірів і дій людей, їх слів і жестів, твори художньої літератури, музики, мистецтва, знакові системи» [17, стор. 220]. Він вказує: «Інтерпретація визначається, по-перше змістом і характером матеріалу, який інтерпретується, по-друге, особливостями завдань, які ставить перед собою інтерпретатор, і, по-третє, особливостями діяльності, що інтерпретується» [12, стор. 4].

Звукорежисер при звукозаписі, зведенні музичної композиції або в процесі фонокомпозиції виступає в ролі інтерпретатора, виконавця, аранжувальника, навіть диригента в сучасній музиці, який робить музичний баланс та розташування виконавців в звуковому просторі фонокомпозиції. Він трактує музичний матеріал із яким працює, формує його виразні властивості, звукову образну характеристику твору та впливає на його художню цілісність. Іноді звукорежисер є й співавтором музикантів, композитором, продюсером, аранжувальником. Тому що за допомогою сучасних технічних засобів він може впливати на ті ж складові звучання музичного твору, як й інші учасники процесу в музиці.

Інша сторона – це відтворення вже готової фонограми в різних акустичних умовах, що знов таки формують певні слухові відчуття та естетичні уявлення людини. Завдяки технічній революції музика звучить в безкінечно різних варіантах. І тут звукорежисер повинен прикласти максимум зусиль для приведення фонограми до певної якості звучання. Від магнітол та мр3 плеєрів до багатоканальних звукових систем в кіноконцертних залах із автоматичним формуванням акустичних просторових та амплітудно-частотних характеристик.

Як вказано вище, інтерпретація залежить від місця та матеріалу, який інтерпретується. Також Москаленко В. Г. поділяє інтерпретацію на ту, яка відбувається під час виконання, та ту, що робиться як постфактум, над вже готовим музичним твором. В світі любого мистецтва існують різні типи інтерпретації. В музичному мистецтві композиторська, виконавська, музикознавча, в гуманітарному знанні тлумачення текстів, фундаментальний метод роботи з текстами як знаковими системами й багато інших [11].

Звукорежисер в процесі роботи над фонокомпозицією може використовувати декілька типів інтерпретації, виступаючи в ролі слухача, виконавця, музикознавця. Але найголовніше – це звукорежисерська інтерпретація, яка надає звучанню фонограми саме тієї образності, колориту та характерності за стилістикою, чіткості звучання, яка відповідає всім параметрам якості фонограм – об'єктивним і суб'єктивним та передає художній зміст музичного твору, авторський задум. Тепер, після роботи, композиторський задум в готовій фонограмі, записаний на диск, проступає крізь призму бачення виконавця і звукорежисера, який довершено зміг донести до кінцевого споживача слухача цей твір.

Під час роботи у просторовому баченні й слуховій уяві звукорежисера народжується своє бачення того звукового образу, який має передати художнє значення музичної ідеї композитора. В залежності від стилевих характеристик твору, епохи, особливостей виконання, музичного інструментарію й тому подібне.

Це бачення формується за допомогою декількох ліній аналізу, які використовуються в залежності від типу роботи та матеріалу, над яким проводиться дія. Це може бути аналіз твору, звукового матеріалу й особливостей виконання під час звукозапису, або монтажу (склеювання, нарізання, підбора партій за якістю звучання і виконавської майстерності), зведення (фонокомпозиційна робота по створенню якісного та збалансованого звучання музичного твору, який буде збережено в фонограмі).

Від самого початку роботи над твором, його записом й до кінцевого результату, професійний звукорежисер працює із досвідом, який накопичений ним впродовж багатьох років роботи, за допомогою слухової пам'яті, розуміння тембральних характеристик музичних інструментів і аспектів виконавської майстерності, прийомів, знання стилевих характеристик звучання того чи іншого твору, можливостей його аранжування.

Перелік літератури:

1. Большая советская энциклопедия / Москва : б.н., Большая Советская Энциклопедия / Гл. ред. А.М. Прохоров. – Изд. 3-е. – В 30 т. – М.: Советская Энциклопедия. – 1969 – 1978 – Т. 22. 1953. – 628 с., ил.
2. Большой словарь иностранных слов. б.м. : ИДДК, 2007.
3. Большой толковый словарь русского языка / [упор. гол. ред., Кузнецов, С. А.]. – СПб.: Норинт, 2000 – 1536 с.
4. Большой энциклопедический словарь / М.: Большая Российская энциклопедия, СПб.: «Норит», 2000. – 1456с.
5. Динов., В. Г. Звуковая картина. Записки о звукорежиссуре / Динов., В. Г. – Санкт-Петербург : Геликон Плюс, 2002 – 368 с.
6. Закон України «Про авторське право і суміжні права» Закон від 23.12.1993 № 3792-ХІІ г. / Верховна Рада України – Київ : Голос України, 23.02.1994
7. Зунделович, Я. Литературная энциклопедия: словарь литературных терминов / Зунделович, Я. [ред. Н. Бродский, и др.,]. – Москва : Л. Д. Френкель, 1925.
8. Крысина, Л. П. Толковый словарь иностранных слов / Крысина, Л. П. – Москва : Русский язык, 1998.
9. Литература и язык. Современная иллюстрированная энциклопедия / [под ред. проф. Горкина]. – Москва : Росмэн, 2006.
10. Литературная энциклопедия : Ком. Акад.; Секция лит., искусства и яз. / [Ред. коллегия: Лебедев-Полянский П. И., Маца И. Л., Нусинов И. М., Скрыпник И. А. Фриче В. М.; Отв. ред. Луначарский А. В.; Отв. секретарь Бескин О. М.]. – Т. 5 / Изд-во Ком. Акад., 1931. — [IV], 784 стб.: ил.
11. Микешина, Л. А. Культурология. XX век. Энциклопедия / [ред. В. Н. Басилов, И. С. Вдовина, В. Д. Губин, П. С. Гуревич, Г. И. Зверева, В. Б. Земсков, Л. Г. Ио, Л. А. Микешина, Л. А. Мостова, М. Н. Соколов, П. В. Соснов, Л. В. Скворцов, А. Я. Флиер. Редакционная коллегия: Ж. М. Арутюнова]. – СПб: Университетская книга, ООО Алетейя, 1998 – стр. 447.
12. Москаленко, В. Г. Лекции по музыкальной интерпретации / В. Г. Москаленко – Киев : Национальная музыкальная академия Украины им. П. И. Чайковского, 2002. стр. 61. (Сборник лекций).
13. Новый словарь иностранных слов / [ред. Владимир А.]. – Москва : Изд. Современный литератор, 2006., ISBN 985-14-0832-8, 985-14-1227-9.
14. Ожегов, С. И. и Шведова, Н. Ю. Толковый словарь русского языка / Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. – 4-е изд. : М., 1997.
15. Популярная художественная энциклопедия / [ред. Полевой, В. М.]. – Москва : Советская энциклопедия, 1986.
16. Современная иллюстрированная энциклопедия / [ред. проф. Горкин, А. П.]. – Москва : Росмэн, 2007.
17. Философский энциклопедический словарь / [ред. С.С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Иличев, и др.]. — 2-е изд. — М.: Советская энциклопедия, 1989.
18. Энциклопедический словарь в 86 т. / [Репр. воспр. изд. «Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона»]. — СПб.: Фирма «ПОЛРАДИС», АОТ «Иван Федоров», 1993—1998. — ISBN 5-900741-01-X.